

Armémuseum

– ett riktigt historiskt museum

Museet visar inte bara arméns historia utan är det enda museum som speglar rikets politiska utveckling.

TEXT: *Thomas Roth, Armémuseum.*
FOTO: ???

Armémuseum i Stockholm, det enda museum i Sverige som visar landets politiska historia, återinvigdes under festliga storslagna former av konungen i maj 2000 efter att ha varit stängt sedan 1993. Premiärbesökarna fick beskåda helt nya utställningar, enligt ett mycket modernt museikoncept, men även museibygnaden med dess flyglar har mycket att berätta. Hela anläggningen, Artillerigården, har nämligen anor från mitten av 1600-talet.

Namnet Artillerigården uppträder i källorna för första gången i januari 1641. Då gav Krigskollegium order om att tyghuset i kungliga slottets vallgrav skulle flyttas till "artillerigården". Platsen för den nya anläggningen var naturlig, det var nära till skeppsgården på Skeppsholmen och Kronobageriet var närmaste granne. Stadsdelens bebyggelse kom också att domineras av artillerister och flottans folk i flera sekel framåt.

Det ursprungliga Tyghuset, ett ord av tyskt ursprung som betyder vapenförråd, låg på samma plats som det nuvarande. Huset var av trä och omgärdades av flyglar. På platsen för den nuvarande huvudgrunden låg den särskilda Artilleriförsamlingens kyrka. Det var en relativt enkel byggnad i trä med mansardtak, men med en tydlig stilfull inredning. Predikstolen var sannolikt ritad av Nicodemus Tessin d.ä.

Vid kyrkans rivning sparades den och återfinnes numera i Stigtomta kyrka i Södermanland. Träbyggnaderna blev efter hand, trots flera reparationer, allt fallfärdigare.

Tyggård

År 1762 framlades i ett kungligt brev till Krigskollegium, under mer än 200 år den högsta militära förvaltningsmyndigheten, förslag till en ny tyggård med stenbyggnader. Överintendenten, alltså chefen för Fastighetsverkets föregångare, greve Carl Johan Cronstedt, gavs i uppdrag att tillsammans med artilleriöversten Carl Ehrensvärd, svara för ritningarna. Följande år godkändes Cronstedts plan av kung Adolf Fredrik och arbetena igångsattes. Cronstedts ritningar för huvudbyggnaden Stora Tyghuset, en lång tvåvåningsbyggnad i senbarockstil, fastställdes av kungen 1766 och ritningarna för de båda flyglarna kompletterades av fortifikationskaptenen G.A. Gete 1769.

Uppdraget att uppföra Tyghuset gick till fabrikören Bergström, som mot en summa av 167 000 daler silvermynt åtog sig att göra detta innan 1769 års utgång. Kontraktet hölls och 1770 kunde byggnaden tas i bruk. Västra flygeln stod i sin helhet färdig 1776 och huvuddelen av den östra året därpå.

Kapten Gete upprättade 1774 ritningar till spruthus och rustvagnsskjul, belägna bakom Stora Tyghuset. Spruthuset, som innehöll eldsläckningsmateriel, stod färdiga 1796, men det dröjde till 1817 innan rustvagnsskjulen var klara. Den gamla smedjan från 1600-talet revs 1806 och kyrkan året efter. År 1816 kompletterades anläggningen med staket och grindar. Då slutfördes också arbetena på östra flygelns södra tvärlänga och genom färdigbyggandet av rustvagnsskjulet året därpå var hela Artillerigården färdigbyggd. Markens lutning och uppdelningen i flera byggnadsetapper fick till följd att de två södra tvärflyglarna har tre våningar, medan

övriga delar har två. Det finns också ett antal för besökarna överraskande små trappor och höjdförändringar i flyglarnas inre.

Central depå

Anläggningens funktion var att utgöra en central depå för Artilleriregementet, som 1794 splittrades i Svea, Göta, Finlands och Wendes regementen. Svea artilleriregemente kom att ha sitt säte på artillerigården till 1877. På artillerigården låg dock aldrig några soldater förlagda, artillerimanskapet inkvarterades hos stadens borgare. I västar flygelns södra del hade Artilleriregementet vaktlokaler, samlingsrum, rustkammare och rum för vakthavande artilleriofficer. I dess norra del upptogs övre våningen av bibliotek, rum för bro- och byggmästare, regementskvartermästarens kontor, bokhållarens kontor samt arrestrum. I nedre våningen fanns olika verkstäder, bl.a. för repslagare, svarvare och lådmakare (låda = kanonlavett). Östra flygeln rymde främst gevärsverkstäder och olika förråd.

I huvudbyggnadens bottenvåning, Artillerihallen, som var ett av stadens största slutna rum, förvarades kanoner och i övervåningen sadlar, seldon, remsor och annan lättare utrustning.

Från Artillerigården marscherade den kungliga högvakten till Slottet och gör så än idag. Andra mycket tydliga historiska minnen är de kanoner av brons, egentligen eldrör, som är placerade utanför Tyghuset. Dessa är s.k. trofépjäser, erövrade under stormaktstiden och de har

>>>

Stabsfordon.

förvarats på samma plats sedan de erövrades. År 1721 fanns inte mindre än 1 700 liknande troféer på platsen, men en stor mängd såldes några årtionden senare på auktion. Ett par göts ner och användes till Stockholms första staty, den över Gustav Vasa. De som nu visas är danska och sachsiska pjäser som samsas med svenska kanoner från 1800-talet. Totalt återstår 215 trofépjäser.

Fri sikt

När anläggningen slutligen stod färdig var den näst Slottet stadens största byggnadskomplex.

Det imponerande intrycket förstärktes av att Artilleriplanen, marken mellan Artillerigården och Nybroviken, ännu inte var bebyggd. Det var fri sikt mellan Slottet och Tyghuset, som kom att utgöra ett nordligt blickfång för hela stadsmiljön. På Artilleriplanen övades ridning och pjäsexercis till 1890, då det starkt kritiserade Hovstallet började byggas. Några år senare skymdes även Hovstallet av det stora, i kvasibarock byggda kvarteret Bodarne vid Strandvägen. I samband med dessa stora byggnadsarbeten höjdes nivån på Riddargatan och gårdens södra delar med 1,3 meter. Detta gjorde att flyglarnas fasader mot Riddargatan kom att få felaktiga proportioner. Golvnivån i flyglarna kom nu att ligga under gatunivån. Även andra grundförhållanden påverkades, vilket idag tyvärr kan avläsas i de fuktskadade fasaderna.

När Svea artilleriregemente flyttade ut flyttade Stockholms Tygstation in. Den och dess organisatoriska efterföljare som var en del av den militära materieförvaltningen, kom att disponera huvuddelen av anläggningen under en lång följd av år. Förråds- och verkstadsdriften fortsatte ungefär som tidigare, men ett par tjänstebostäder inrättades också i flyglarna.

Hur gammalt är då själva museet? Vi får gå tillbaka till 1861 då vissa förberedande arbeten gjordes för ett museum. På den tiden tillhörde Livrustkammaren de militära myndigheterna och eftersom en existerande museisamling redan fanns, var inte intresset för en ny liknande särskilt stort.

Det dröjde till 1877 innan generalfälttygmästaren gav order om att ett museum skulle inrättas. Eftersom anknytningen till artilleriet var stark, blev namnet Artillerimuseum och man öppnade portarna för allmänheten 1879. En stor del av samlingarna kom från olika militära modellkammare men också från andra delar av krigsmakten. Inledningsvis användes del av andra våningsplanet i Tyghuset för att exponera samlingarna.

Bara ett par år efter museets öppnande var det åter dags för byggnationer på Artillerigården. År 1882 beslutades att Stora Tyghuset skulle byggas på med en våning för att därigenom ge utrymme åt Artilleri- och ingenjörhögskolan. Ett stort trapphus med trappa av gjutjärn byggdes i husets mitt och stora fönster gav ljus åt lärosalarna. Den i övrigt strama fasaden smyckades med en fronton med lilla riksvapnet och sköldhållande lejon av trä. En liknande utsmyckning hade funnits innan ombyggnaden. På husets baksida fick det utskjutande trapphuset en liknande prydnad, fast i enklare utförande. Modern centralvärme installerades

och salarna värmdes upp av stora kakelungsliknande järnkaminer. Rören till dessa drogs från pannrummet osynligt längs väggarna på trapphuset och skorstenarna lades på takets norra del så att de inte kunde ses från gården. I samband med detta byggdes spruthusen om till vaktmästarebostäder. Det östra av dem är f.ö. än idag bostad.

Ett Poltavamonument restes mitt på gården 1904. Det är utfört av professor Johan Lundberg och var ursprungligen tänkt att resas på slagfältet. Tyghusets södra mittfronton fick en ny utsmyckning i gavelfältets tympanon 1911. Det tidigare riksvapnet ersattes med det nuvarande som är av gips, vilket möjliggör en mer detaljerad relief av figurerna.

Styresman

Artilleri- och ingenjörhögskolan flyttades 1926 och museet fick nu tillgång till delar av de lämnade lokalerna. År 1932 tillträdde den så småningom till överste beförade artilleriofficeren Theodor Jacobsson som styresman. En av hans första åtgärder var att byta namnet till Armémuseum, varefter han lät stänga detsamma för välbehövlig modernisering och invändig ombyggnad. Ombyggnaden var klar 1939 men det dröjde till 1943 innan man var färdig och de för sin tid mycket moderna utställningarna öppnades för publik. Invigningen skedde i en atmosfär av nationell beredskapsanda och blev ett slags manifestation över krigsmaktens historia. Det dröjde dock till 1960-talet innan museet blev ensam herre i huset.

Stockholms Tygstation var kvar i anläggningen och fick under 1930-talet även samsas med Arméförvaltningens materielbyrå och konstruktionskontor som disponerade delar av östra flygeln.

Världshändelserna gjorde sig påmindas mot slutet av decenniet och 1940 sprängdes luftskyddsrum ut under gården. Den belamrades även med tillfälliga förrådsskjul som bl.a. innehöll virke till arméns skidor. Skjulen revs efter hand och Arméförvaltningens underavdelningar flyttade 1955. Bägge flyglarna byggdes delvis om 1957 och 1964 sänktes gården till sin nuvarande nivå varefter den asfalterades. Detta skedde efter ritningar av Fortifikationsförvaltningens arkitekt Rudolf Cronstedt, ättling till den ursprunglige arkitekten. Tyvärr medförde sänkningen att flertalet av lindarna på gården dog. De hade flyttats från Artilleriplanen på 1890-talet. Samtidigt med gårdens sänkning flyttades Poltavamonumentet till en undanskymd plats framför Tyghuset.

Trofésamling

Tygstationens huvuddel flyttade i början av 1960-talet och den gamla gevärsvärkstaden i östra flygeln kom så småningom att användas av museet för en utställning om signalmateriel. Andra delar av denna flygel kom att disponeras av Försvarsstabens Säkerhetsavdelning och när denna flyttade efter c:a tio år efterträddes man av Arméstabens FN-avdelning samt av Stiftelsen Armé-Marin- och Flygfilm. I början av 1980-talet fick även museets bildarkiv rum där. FN-avdelningen flyttade i sin tur 1987 och lämnade plats åt Civilförsvarfsförbundet och Statens Trofésamlings konserveringsverksamhet.

>>>

Armfeldt.

Trofésamlingen, som ingår som en avdelning i museet, inrättades på sin tid av Axel Oxenstierna och torde vara landets näst äldsta museisamling. Endast Livrustkammaren är äldre.

Västra flygeln hyste Försvarets Sjukvårdsstyrelse mellan 1957 och 1976, varefter bl.a. Försvarets Personalbyrå flyttade in. I början av 1980-talet huserade många av de frivilliga försvarsorganisationernas centrala kanslier där, och numera finns Nationalmuseums bibliotek och ett antal privata företag i byggnaden.

En stor ombyggnad av museet hade diskuterats sedan 1970-talets slut. Visserligen hade utställningarna förändrats efter hand, men en modernisering och förnyelse var önskvärd. Inte minst gällde detta de tekniska installationerna, el- och ventilationssystem var föråldrade. Ombyggnaden inleddes med de båda flyglarna som utrymdes 1991, varefter arbetena började. Till östra flygeln flyttades nu all verksamhet som tidigare funnits i Tyghuset, dvs. kontor, konserveringsateljéer, bibliotek och utställningsverkstad. De speciella kraven på lokalerna, med anledning av t.ex. föremålshandling, förekomsten av giftiga ämnen och särskilda klimatkrav gjorde att arbetet blev komplicerat. Hela bottenplanet i den södra tvärflygeln grävdes ut och grundförstärkningar utfördes. Efter två år kunde museets personal flytta in i lokaler som sannolikt är landets modernaste inom sitt gebit. Samtidigt kunde hyresgästerna i västra flygeln flytta in igen, efter att ha varit utlokaliserade på olika håll.

Nya regler

Ursprungligen var det tänkt att ombyggnaden av Tyghuset skulle ta vid efter det att flyglarna blivit klara. Man hade hoppats att museet åter skulle kunna öppna under kulturhuvudstadsåret 1998, men så blev det inte. Det statliga lokalägandet omorganiserades, byggstopp infördes i Stockholmsregionen, anläggningen överfördes från Fortifikationsförvaltningen till det nyskapade Fastighetsverket, regeringsskifte inföll, regler om EU-upphandling tillkom, Försvarsmakten införde nya regler om vapenförvaring och Statens Försvarshistoriska Museer (Armémuseums koncernmyndighet) överfördes från Försvarsdepartementet till Kulturdepartementet. Alla dessa oförutsedda händelser och några till kom att innebära att det dröjde ända till mars 1997 innan ombyggnadsarbetena på Tyghuset kom igång. Den planerade byggnadstiden kom att överskridas med några månader, men i juni 1998 var arbetena i stor sett avslutade. Utställningsbyggnaden tog sin början under hösten och redan då öppnade restaurang Druvan och den nya hörsalen för allmänheten.

Ombyggnaden innebar framför allt att utställningarna kom att utökas med minst en tredjedel mot tidigare. Av en total yta av 6 000 kvadratmeter är nu 4 500 utställningsyta. Det är nästan bara golv och ytterväggar som inte har förändrats. Någon restaurang har inte funnits tidigare och en mycket modernt utrustad hörsal har byggts in på vindsvåningsplanet, där museimagasinen tidigare fanns. Samtidigt har i stort sett alla äldre detaljer bevarats. Nya branddörrar med samma profiler som trädörrarna har tillverkades för att smälta in i miljön. I utställningsarbetet har den modernaste tekniken använts

Krigsbytte från Poltava.

Trofē.

och man har arbetat mycket med att bygga upp miljöer från olika tidsepoker, men även en studiesamling som visar vapenutveckling ingår. Till skillnad från de flesta andra museer är basutställningarna nästan helt producerade av egen personal. Ingen fristående arkitekt eller designer har använts.

Uniformer och vapenkopior

Av museets totalt c:a 75 000 föremål av vitt skilda slag, visas omkring 900 st. för publiken i basutställningen och ytterligare cirka 500 i studiesamlingen. En stor mängd utställningsdockor har tillverkats, huvudsakligen i museets egna ateljéer, tillsammans med uniformer och vapenkopior. Dessa visas fritt för besökarna, medan alla originalföremål exponeras i montrar. Den museipedagogiska inriktningen kan närmast betecknas som klassisk med uppbyggda miljöer och sammanbindande texter. Samtidigt har man utnyttjat ny teknik med avancerade ljud- och ljusarrangemang. Museet visar nu inte bara arméns historia utan är snarare det enda museum som speglar rikets politiska utveckling. Till skillnad från många andra museer följer utställningarna en tidslinje. Besökaren börjar sin vandring i Vikingatiden på våningsplan 3 där utställningen sträcker sig fram till 1800-talets slut. Huvuddelen av våningsplanet ägnas åt Sveriges stormaktstid under 1630 – 1721. Här finns också en avdelning med troféer, främst fanor och standar. Våningsplan 2 ägnas åt 1900-talet och på bottenplanet, Artillerihallen, finns tyngre föremål främst kanoner. På bottenplanet finns också utrymme för tillfälliga utställningar.

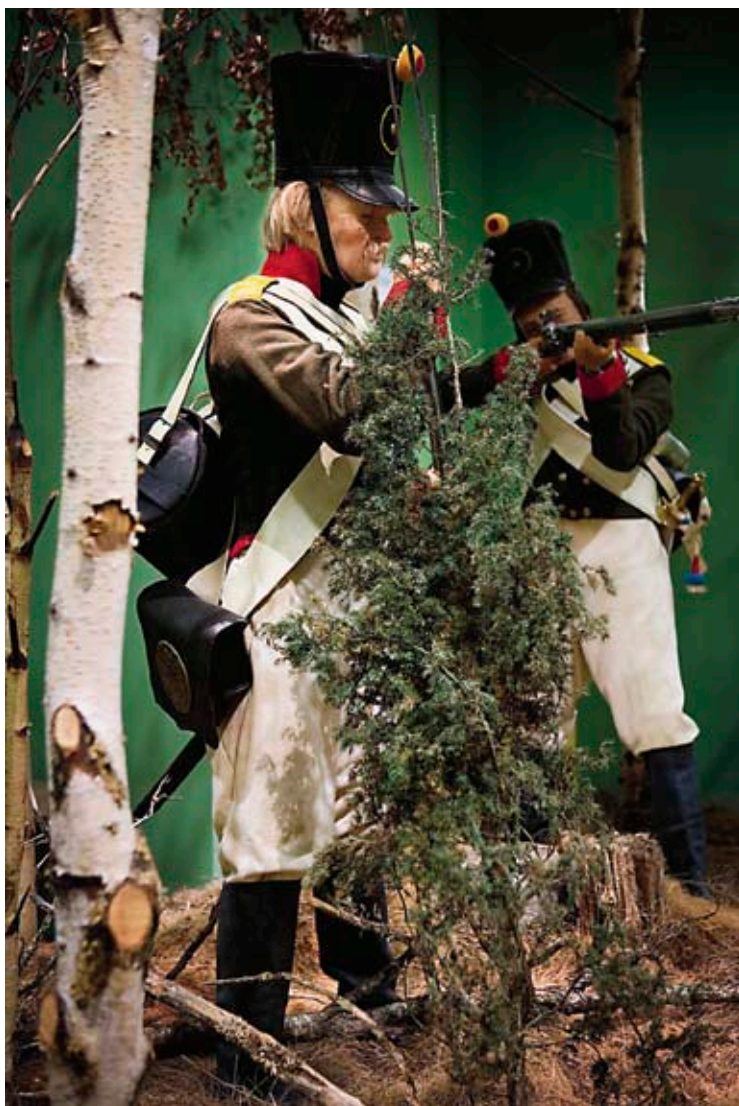
Armémuseum producerar nu i princip en stor tillfällig utställning samt två mindre per år, samtidigt som basutställningen kontinuerligt kompletteras och förändras. I skrivande stund har en ny del av basutställningen just invigts. Den belyser Raoul Wallenbergs verksamhet i Budapest 1944. En tillfällig mindre utställning visar just nu det finska inbördeskriget/frihetskriget/broderkriget 1917 – 18 och museet förbereder nästa stora tillfälliga utställning som heter ”Hjältar”. Den är planerad som en familjeutställning som vänder sig till både stora och små besökare. Den kommer att belysa såväl hjältebegreppet i sig, som både historiska hjältar och fantasins dito. Nästa stora projekt blir en ombyggnad av basutställningen för att åskådliggöra Sveriges internationella verksamhet från 1848 fram till idag. Bland de utställningar som producerats de senaste åren kan särskilt nämnas ”Spioner” som behandlade legal och illegal underrättelsetjänst, ”Sveriges sista stora krig...” som visade bl.a. kriget 1808 – 1809 och utställningen ”En soldat är en soldat, är en soldat” som tog upp HBT-frågor i försvaret.

Bakom kulisserna

Mycket av ett museums arbete sker bakom kulisserna. Armémuseum har de senare åren arbetat mycket ihärdigt med uppordningen av magasin,

med föremålsregistrering i en ny databas, med föremålsvård och med gallring av föremål. Mycket kraft går också åt till att deponera ut föremål till andra museer samt till tillfälliga utställningar, såväl i Sverige som utomlands. De senare årens nedrustningar inom försvaret har naturligtvis också påverkat Armémuseums verksamhet. Mängder av föremål har tagits emot och katalogiserats. I det sammanhanget ska nämnas att museet även har ett forskningsbibliotek som är det största i sitt slag i riket.

Armémuseum, som i princip består av en föremålsavdelning och en publik avdelning, ingår tillsammans med Flygvapenmuseum som sagt i myndigheten Statens försvarshistoriska museer (SFHM). Sedan årsskiftet ingår även nätverket Sveriges militärhistoriska arv (SMHA) i myndigheten. Detta nätverk består av 24 olika f.d. militära museer eller anläggningar, som tidigare på ett eller annat sätt tillhört försvaret, från Abisko till Skåne. Totalt har SFHM för närvarande c:a 74 årsarbetskrafter och av dessa arbetar ungefär 50 i Stockholm, antingen på SFHM:s centrala kansli, inom SMHA eller inom själva Armémuseum. Om man vill veta mer om museet kan man med fördel studera www.armemuseum.se. Därifrån kan man också leta sig vidare till övriga delar av SFHM. Eller varför inte gå med i föreningen Armémusei vänner?

Finska kriget.